

Factors Influencing the Adherence to Publication Ethics Standards in Research System of MSRT

Sara Dakhesh

PhD Candidate in Knowledge and Information Science;
Department of Knowledge and Information Science;
Shahid Chamran University of Ahvaz; Ahvaz, Iran;
Email: saradakhesh@gmail.com

Shahnaz Khademizadeh*

PhD in Knowledge and Information Science; Associate Professor;
Department of Knowledge and Information Science;
Shahid Chamran University of Ahvaz; Ahvaz, Iran;
Email: s.khademi@scu.ac.ir

Abdolhossein Farajpahlou

PhD in Knowledge and Information Science; Professor;
Department of Knowledge and Information Science;
Shahid Chamran University of Ahvaz; Ahvaz, Iran;
Email: farajpahlou@scu.ac.ir

Hamid Farhadirad

PhD in Educational Administration; Associate Professor;
Department of Educational Science; Shahid Chamran University of
Ahvaz; Ahvaz, Iran Email: h.farhadirad@scu.ac.ir

Received: 16, Apr. 2024 Accepted: 20, May 2024

Abstract: This study was aimed at identifying the factors influencing the adherence to publication ethics standards in the research system of the Ministry of Science, Research and Technology (MSRT) using the Causal Layered Analysis (CLA) method. This is a qualitative study adopting an exploratory approach and an applied one considering the research results. The researchers used the semi-structured interview method to achieve the goal of the study. The study population consisted of the actors of the research system of the MSRT. A total of 22 activists were included in the study based on the theoretical saturation rule. In order to conduct interviews with the actors of the research system, the researchers prepared an "Interview Package" as the research tool. This package contained: 1) an informed consent form, 2) an interview guide form and 3) and conceptual and operational definitions of the research variables. We also used the CLA method to design the interview questions. This method and its layers, i.e. litany, social causes, discourse/ worldview and myth/ metaphor were developed as a method

Iranian Journal of
**Information
Processing and
Management**

Iranian Research Institute
for Information Science and Technology
(IranDoc)

ISSN 2251-8223

eISSN 2251-8231

Indexed by SCOPUS, ISC, & LISTA

Vol. 39 | No. 4 | pp. 1141-1168

Summer 2024

<https://doi.org/10.22034/jipm.2024.713445>

* Corresponding Author

of foresight. Finally, the text file of each interview transferred to the MAXQDA version 20 to analyze the data. Then, the three-step approach of “thematic analysis” was used for the open and axial coding of the factors influencing. Based on the results of the research, a total of 1055 open codes were extracted from the interviews, of which 345 codes were assigned to the “litany” layer, 315 codes to the “social causes” layer, 301 codes to the “discourse/ worldview” layer, and 94 codes to the “myth/ metaphor” layer. In addition, the category “monitoring of the research system” (with 82 codes) from the “litany” layer, the category “clarification of laws and regulations in terms of implementation” (with 35 codes) from the “social causes” layer, the category “directing the existing social discourses through culture building” (with 43 codes) from the “worldview” layer, and the category “correlation between education and research” (with 15 codes) from the “myth/ metaphor” layer were the most frequent categories. Therefore, although there are many unknowns in the future path, it is necessary to pave the way towards an ethical research system by adopting timely decisions and strategies and implementing necessary measures, especially by macro-level policy makers. One necessary measure to be taken is giving sufficient independence to universities and higher education centers. In addition, the middle circles of research, such as information centers, scientific communities and associations, and libraries play a key role in expansion of the independence of universities and in the development of endogenous patterns and self-regulating thoughts among researchers..

Keywords: Research Ethics, Publication Ethics, Scientific Misconduct, Causal Layered Analysis, Research System

عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر در نظام پژوهشی وزارت عتف

سارا دخش

دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛
دانشگاه شهید چمران اهواز؛ اهواز، ایران؛
saradakhesh@gmail.com

شهناز خادمی‌زاده

دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ دانشیار؛ گروه
علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ دانشگاه شهید چمران
اهواز؛ اهواز، ایران؛
s.khademi@scu.ac.ir

عبدالحسین فرج‌پهلوی

دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ استاد؛ گروه علم
اطلاعات و دانش‌شناسی؛ دانشگاه شهید چمران اهواز؛
اهواز، ایران farajpahlou@scu.ac.ir

حمید فرهادی‌راد

دکتری مدیریت آموزشی؛ دانشیار؛ گروه علوم تربیتی؛
دانشگاه شهید چمران اهواز؛ اهواز، ایران؛
h.farhadirad@scu.ac.ir

مقاله برای اصلاح به مدت ۳ روز نزد پدیدآوران بوده است.

پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۳۱

دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

چکیده: پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر در نظام پژوهشی «وزارت عتف» با روش تحلیل لایه‌ای علی تنظیم شده است. این مطالعه یک پژوهش کیفی با رویکرد و هدف اکتشافی و از نظر بُعد نتایج پژوهش کاربردی است. در اجرای پژوهش، به منظور شناسایی عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. همچنین جامعه پژوهش عاملان و کنشگران نظام پژوهشی «وزارت عتف» بودند. در مجموع، تعداد ۲۲ نفر از کنشگران طبق قاعده اشباع نظری به پژوهش وارد شدند.

به منظور اجرای مصاحبه با کنشگران نظام پژوهشی «بسته مصاحبه» به عنوان ابزار پژوهش آماده‌سازی شد. این بسته مصاحبه دارای فرم رضایت آگاهانه، فرم راهنمای مصاحبه، و تعاریف مفهومی و عملیاتی از متغیرهای پژوهش بود. همچنین در جریان تنظیم سؤالات مصاحبه، روش «تحلیل لایه‌ای علی» مد نظر قرار گرفت. این روش و لایه‌های آن یعنی لایه لیتانی/عینی، لایه بافتار/علل اجتماعی، لایه گفتمان/جهان‌بینی، و لایه اسطوره/استعاره به عنوان یکی از روش‌های آینده‌نگاری معرفی شده است. در پایان، جهت

نشریه علمی | رتبه بین‌المللی
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
(ایرانداک)

شاپا (چاپی) ۸۲۲۳-۲۲۵۱

شاپا (الکترونیکی) ۸۲۳۱-۲۲۵۱

نمایه در SCOPUS، ISC، LISTA و

jipm.irandoc.ac.ir

دوره ۳۹ | شماره ۴ | صص ۱۱۴۱-۱۱۶۸

تابستان ۱۴۰۳

<https://doi.org/10.22034/jipm.2024.713445>

تحلیل داده‌ها فایل متنی هر مصاحبه به نرم‌افزار «مکس کیودی‌ای» نسخه ۲۰ انتقال داده شد. سپس از رویکرد سه-مرحله‌ای «تحلیل مضمونی»، جهت کدگذاری باز و محوری عوامل اثرگذار استفاده شد. بر اساس نتایج پژوهش، در مجموع ۱۰۵۵ کد باز از مصاحبه‌ها استخراج شد که از میان آن‌ها، ۳۴۵ کد به لایه لیتانی، ۳۱۵ کد به لایه علل اجتماعی، ۳۰۱ کد به لایه گفت‌وگو یا جهان‌بینی و ۹۴ کد به لایه اسطوره یا استعاره اختصاص داشت. همچنین در هر لایه به تفکیک، مقوله «رصد نظام پژوهشی» (با ۸۲ کد) از لایه لیتانی، مقوله «شفاف‌سازی قوانین و مقررات به لحاظ اجرایی» (با ۳۵ کد) از لایه علل اجتماعی، مقوله «جهت‌دهی به گفت‌وگوهای اجتماعی حاکم با فرهنگ‌سازی» (با ۴۳ کد) از لایه جهان‌بینی، و مقوله «همبستگی آموزش و پژوهش» (با ۱۵ کد) از لایه اسطوره و استعاره بیشترین فراوانی را داشتند. بنابراین، هرچند در مسیر آینده ناشناخته‌های بسیاری وجود دارد، اما بایستی با اتخاذ تصمیم‌ها و راهبردهای به‌موقع و اجرای اقدامات لازم به‌ویژه از سوی سیاست‌گذاران سطح کلان، مسیر دستیابی به نظام پژوهشی اخلاق‌مدار را هموار نمود. از اقدامات ضروری، اعطای استقلال کافی به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است. در این میان حلقه‌های میانی پژوهش نیز مانند مراکز اطلاع‌رسانی، اجتماعات و انجمن‌های علمی و کتابخانه‌ها در گسترش استقلال دانشگاه‌ها و رشد الگوهای درون‌زا و تفکرات خودتنظیمی میان پژوهشگران نقش کلیدی دارند.

کلیدواژه‌ها: اخلاق پژوهش، اخلاق نشر، سوء رفتار علمی، تحلیل لایه‌ای علی، نظام پژوهشی

۱. مقدمه

پژوهش به‌عنوان موتور محرکه ملت‌ها با تولید دانش کاربردی و فناوری‌های به‌روز و ارائه راهبردهای اجتماعی، فرایندی مؤثر بر سرنوشت جوامع بشری است. در این راستا پژوهشگران بایستی با انتشار یافته‌های علمی معتبر زمینه رشد، توسعه علوم و گسترش مرزهای دانش را فراهم نمایند. هر پژوهش هدفمند به‌منظور حل مسائل، مراحل طی می‌کند. به گفته دیگر، فرایند پژوهش در سه مرحله طراحی، اجرا، و انتشار نتایج قابل تعریف است. اما به‌منظور مدیریت صحیح محتوای پژوهشی نیاز است که به‌طور جزئی‌تر در هر یک از مراحل انتخاب مسئله، طراحی و تبیین روش پژوهش، گردآوری و تحلیل داده‌ها، گزارش و مستندسازی نتایج، داوری نتایج، و انتشار اثر پژوهش چارچوب مشخصی به‌منظور جلوگیری از انحرافات مسیر پژوهش موجود باشد (دخش ۱۴۰۲).

فعالیت‌های مربوط به فرایند پژوهش، تحت تأثیر نظام پژوهشی خواهد بود. در هر نظام پژوهشی راهبردهای پژوهشی از سوی سیاست‌گذاران، برنامه‌های توسعه پژوهش در سطح میانی توسط دانشگاه‌ها و سازمان‌های پژوهشی و سرانجام، پژوهش‌ها و پروژه‌های علمی از سوی افراد در جایگاه پژوهشگران طراحی و اجرا می‌شود (Mardani, Nakhoda)

Shamsi Gooshki 2020). هر یک از متون و دستاوردهای علمی منتشر شده می‌تواند از یک سو محصول نهایی پژوهش و از سوی دیگر، نقطه شروع پژوهش‌های علمی آینده باشند. با این تفسیر اعتبار و دقت نتایج آثار علمی جهت حفظ یکپارچگی پژوهش، ارائه شواهدی شفاف و کاربردی، و حفظ اعتماد بهره‌داران و مخاطبان پژوهش از اهمیت بالایی برخوردار است (Jacob 2019). بنابراین، انتظار می‌رود که در نظام پژوهشی، پژوهشگران با صداقت و امانت‌داری کامل و آگاهی و پابندی به قوانین و سیاست‌های پژوهشی به انتشار نتایج پژوهش‌های خود در زمان مناسب و تولید علم نافع پردازند.

با توجه به افزایش تعداد مقالات، اختراعات و اکتشافات در دهه‌های اخیر، شاهد رشد علمی کشورهای مختلف بوده‌ایم؛ اما افزون بر کمیت، کیفیت این آثار نیز ضرورتی برای بقای پژوهش در چرخه علم محسوب می‌شود (پوروشسب ۱۳۹۷؛ Kwon 2020) و تلاش برای ارتقای کیفیت پژوهش در نظام پژوهشی یکی از چالش‌های عصر فناوری اطلاعات به حساب می‌آید. کیفیت پژوهش بیش از هر چیز به درک و آگاهی پژوهشگر از ارزش‌های اخلاقی مربوط به فرایند تدوین، اجرا و انتشار پژوهش و پابندی به این اصول اخلاقی وابسته است.

اخلاق پژوهش^۲ از مباحث مهم اخلاق کاربردی است و اشاره به ارزش‌ها، قواعد و هنجارهایی دارد که فلسفه اصلی آن‌ها پیروی از حقوق معنوی و قانونی در پژوهش‌های نظری و عملی است؛ با این هدف که بین رفتارهای درست و نادرست تمایز ایجاد شود (مردانی ۱۳۹۷؛ Fouka & Mantzorou 2011). در یک دسته‌بندی جامع، اصول اخلاق در پژوهش در سه دسته اصول اخلاقی مرتبط با شرکت‌کنندگان (آزمودنی‌های) پژوهش، اصول اخلاقی فردی پژوهشگر، و اصول اخلاقی مرتبط با انتشار نتایج پژوهش تقسیم شده‌اند (اسلامیان و مرادی دولیسکانی ۱۳۹۸).

قواعد حاکم بر تولید و نشر نتایج پژوهش، موازین اخلاق نشر نام دارد که هدایتگر پژوهشگران از طرح موضوع تا انتشار نتایج پژوهش است؛ با این هدف که از بروز خطا و بدرفتاری‌های علمی در فرایند پژوهش جلوگیری شود (بهمن‌آبادی، جاویدی کلاته جعفرآبادی و شعبانی ورکی ۱۳۹۳). با این تفسیر، مباحث اخلاق نشر هر چند به‌طور کلی، به مرحله پایانی پژوهش یعنی نشر نتایج مطالعه اشاره دارد؛ اما بی‌شک زمانی بستر پابندی

1. research integrity

2. research ethics

به موازین اخلاق نشر محقق خواهد شد که از همان آغاز پژوهش یعنی از زمان ارائه ایده تا طراحی و اجرای پژوهش، اصول اخلاقی فردی و گروهی مورد توجه کاشگران پژوهش قرار گیرد تا در پایان، شاهد پیامدهای مثبت و اثربخش این اخلاق‌مداری‌ها در مرحله نشر نتایج پژوهش باشیم. بنابراین، می‌توان ادعا نمود که وضعیت اخلاق نشر تحت تأثیر کل فرایند پژوهش قرار دارد؛ بدین معنا که اگر در هر یک از مراحل اجرای پژوهش بی‌اخلاقی رخ دهد، نتایج آن تا مرحله نشر ادامه خواهد یافت. از این رو، بیان می‌شود که مرحله نشر شواهد و نتایج، نمود کل فرایند پژوهش است.

در عصر حاضر مبحث اخلاق نشر^۱ به‌عنوان یکی از موضوعات اخلاق در پژوهش بسیار مورد توجه قرار گرفته و به‌دلیل گسترش دانش بشری به یک نگرانی جهانی تبدیل شده است (Son & Yun 2021). اخلاق نشر به‌عنوان یک رفتار حرفه‌ای تعریف می‌شود و به بیان «کمیته بین‌المللی اخلاق نشر (کوپ)»^۲، منعکس‌کننده بهترین اصول و قواعد مرتبط با شفافیت و یکپارچگی در نشر نتایج پژوهش است و با مالکیت معنوی آثار ارتباط مستقیم دارد (Schroter et al. 2018). استانداردها، ضوابط، مقررات، راهنماها و دستورالعمل‌های نشر نتایج علمی نیز تحت عنوان موازین اخلاق نشر دربرگیرنده مسئولیت‌های اخلاقی مهره‌های پژوهش مانند شرایط نویسندگی مقالات و آثار علمی، اصول اخلاقی در سردبیری و داوری نشریات علمی و مبارزه با تخلفات و سوء رفتارهای پژوهشی در گزارش و انتشار آثار علمی توسط مدیران و سیاست‌گذاران است (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ۱۳۹۶).

در دو دهه اخیر شاهد شیوع بالای بدرفتاری‌های پژوهشی تحت عنوان سوء رفتاری‌های علمی^۳ و به‌دنبال آن سلب اعتبار^۴ انتشارات علمی بوده‌ایم. این رخداد مرتبط با یک کشور و یا منطقه خاص نیست، بلکه مسئله‌ای جهانی محسوب می‌شود و تنها شدت و مصادیق آن در جوامع متفاوت است (پورنقی و خسروی ۱۳۹۹؛ Marco-Cuenca, Salvador-Oliván & Arquero-Avilés 2021). سوء رفتار علمی اشاره به تخلفاتی دارد که در حوزه پژوهش رخ می‌دهد. این رفتارهای عمدی و یا سهوی پژوهشگران که خارج از چارچوب اخلاق پژوهش است، در نقطه مقابل صداقت علمی و سلامت پژوهش قرار دارد

1. publication ethics

2. Committee on Publication Ethics (COPE)

3. scientific misconduct

4. retraction

(چوپانی، سیادت و رجایی‌پور ۱۳۹۹).

در این میان، هرچند نظام پژوهشی ایران به‌طور میانگین سالانه حدود ۴۰ هزار مقاله در سطح بین‌المللی منتشر می‌کند، اما نرخ سلب اعتبار مقالات ایرانی به‌طوری نگران‌کننده، حدود ۱۴ در هر ۱۰ هزار مقاله در بازه زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۶ گزارش شده است (Kamali, Abadi & Rahimi 2020). همچنین در سه دهه اخیر نرخ آثار سلب اعتبار شده پژوهشگران ایرانی، به‌ترتیب در علوم مهندسی، پایه و انسانی و اجتماعی رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است (دخش و همکاران ۱۴۰۳). سوء رفتارهای علمی با نقض قوانین اخلاق نشر، یکپارچگی پژوهش را تحت تأثیر قرار می‌دهند و بیش از هر چیز با لطمه به اعتبار و منابع مادی و معنوی نظام پژوهشی کشور، اثرات جبران‌ناپذیری بر سابقه علمی پژوهشگران و دانشگاه‌ها دارند. به گفته دیگر، این کژرفتاری‌ها با کاهش اعتماد عمومی بهره‌داران به نظام پژوهشی، تضعیف پیشبرد علم و تشدید توسعه‌نیافتگی، موجب تنزل جایگاه بین‌المللی علمی کشورها می‌شوند. بنابراین، به‌دلیل رشد تولیدات علمی و به‌دنبال آن افزایش نرخ سلب اعتبار مقالات ایرانی، بایستی به ارکان حفظ و توسعه منزلت علم توجه ویژه‌ای صورت گیرد.

مسئله‌ای که در حال حاضر وجود دارد، این است که با وجود اقدامات و سیاست‌گذاری‌های نظام پژوهشی کشور، همچنان با چالش‌های مربوط به عدم پایبندی به موازین اخلاق نشر در آثار علمی مواجه هستیم؛ در صورتی که با توجه به اهمیت و حساسیت چرخه انتشار علم نیاز است در کنار این اقدامات کنترلی و نظارتی فعلی، به شناسایی و تحلیل لایه‌ای عوامل اثرگذار بر روندهای آینده، درک فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌رو، و پیشگیری و مدیریت این مسئله در سطح سازمانی و فردی پرداخت و مسیر تعالی علمی و دستیابی به آینده مطلوب حوزه اخلاق نشر را هموار نمود؛ چرا که تاکنون تمرکز بر پیش‌بینی آینده اخلاق پژوهش و نشر بوده است. این در حالی است که با به‌کارگیری روش تحلیل لایه‌ای علمی^۱ می‌توان به شناسایی نیروها و علل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر از سطوح پایه تا عمیق تحت عناوین لایه‌های لیتانی / سطحی^۲، بافتار / علل اجتماعی^۳، گفتمان / جهان‌بینی^۴ و اسطوره / استعاره^۵ پرداخت. این است که مطالعه حاضر، با هدف

1. causal layered analysis (CLA)

2. litany

3. social causes

3. discourse or worldview

4. myth or metaphor

شناسایی عوامل اثرگذار بر پابندی به موازین اخلاق نشر در نظام پژوهشی «وزارت عتف»^۱ با روش تحلیل لایه‌ای علی تنظیم شده است. در ادامه، سؤال‌های پژوهش را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

۱. عوامل اثرگذار بر پابندی به موازین اخلاق نشر در لایه لیتانی از تحلیل لایه‌ای علی کدام‌اند؟
۲. عوامل اثرگذار بر پابندی به موازین اخلاق نشر در لایه بافتار/ علل اجتماعی از تحلیل لایه‌ای علی کدام‌اند؟
۳. عوامل اثرگذار بر پابندی به موازین اخلاق نشر در لایه گفتمان/ جهان‌بینی از تحلیل لایه‌ای علی کدام‌اند؟
۴. عوامل اثرگذار بر پابندی به موازین اخلاق نشر در لایه اسطوره/ استعاره از تحلیل لایه‌ای علی کدام‌اند؟

۲. پیشینه پژوهش

توجه به اخلاق علم و مؤلفه‌های آن، شرط اصلی برپایی نظامی باکیفیت در آموزش عالی است. در این راستا «فراستخواه» در مطالعه خود به این نتیجه رسیده است که اخلاق علمی یعنی انصاف، پرهیز از جانب‌داری، امانت‌داری، صداقت، هنجارگرایی علمی، انتقادپذیری، پاسخگویی و غیره در ایران وضعیت نامناسب و قابل توجهی دارد که خود از مسائل و چالش‌های موجود در فرهنگ دانشگاهی و اجتماع علمی نشأت می‌گیرد (۱۳۸۵). همچنین «خنیفر، بردبار و فروغی قمی» به نقش فرهنگ پژوهش در تحقق اصول اخلاقی در پژوهش اشاره کرده و بر اساس نتایج آنان، فرهنگ پژوهش در چارچوب مؤلفه‌هایی مانند کار تیمی پژوهشگران، پژوهش‌های تقاضامحور و مسئله‌محور، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، حقیقت‌جویی در پژوهش، فرهنگ نوآوری، مبادلات علمی و انتقال تجربه میان پژوهشگران، کاربست نتایج و شواهد پژوهش و تعهد در پژوهش قابلیت پیاده‌سازی و ارتقا دارد (۱۳۹۰). از سوی دیگر، همزمان با افزایش تولیدات علمی، بحث استانداردها و موازین اخلاق پژوهش و نشر مورد توجه صاحب‌نظران و پژوهشگران قرار گرفته است. بدین جهت در یافته‌های مطالعه کیفی «ادیب، فتحی آذر، و مولافلقاچی» مواردی مانند فشارهای

۱. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

محیطی، ضعف در ویژگی‌های فردی، فقدان مدیریت و راهنمایی در نظام آموزشی و غیره به‌عنوان عوامل مؤثر بر سوء رفتارها و بدرفتاری‌های پژوهشی معرفی شده‌اند (۱۳۹۴). انتشار نتایج پژوهش بخش مهمی از فرایند انتقال دانش و کاربردی‌سازی نتایج محسوب می‌شود. در همین راستا نتایج مطالعه «اکرمی و بهادران» (۱۳۹۵) نشان داد که یکی از مهم‌ترین ملاحظات اخلاقی در پژوهش، انتشار به‌موقع نتایج و کاربردی‌سازی این شواهد به حساب می‌آید. افزون بر این، در پژوهشی از «عباس‌زاده» و همکاران شرایط علی یا عوامل تأثیرگذار بر عدم پابندی به اخلاق پژوهش معرفی شده که به ترتیب عبارت‌اند از: ۱) عوامل فردی (کامروایی ارتجاعی، عادی شدن بی‌هنجاری، نگرش ابزاری به پژوهش و دینداری پژوهشگران)، و ۲) عوامل ساختاری (برخوردار نبودن از رفاه مادی و غیرمادی، فشار هنجاری جامعه، یادگیری اجتماعی، جامعه‌پذیری ناقص، کمیت‌محوری در آموزش عالی، نظارت روشمند ضعیف و نگرش منفی جامعه و جامعه علمی به دانشجو) (۱۳۹۵). رعایت اخلاق پژوهش، به‌ویژه در مرحله نشر نتایج علمی، به افزایش کیفیت تولیدات علمی و حفظ شأن و منزلت علمی کشور کمک شایانی می‌کند. «ثابت» و همکاران مطالعه‌ای با هدف ارائه مدل پیش‌بین رعایت اخلاق پژوهش میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام داده‌اند. نتایج تحلیل عوامل نشان داد که به ترتیب، متغیرهایی چون وجدانی بودن، شدت تنبیه ادراک شده، آموزش اخلاق پژوهش و نشر و نگرش مذهبی بیشترین تأثیر را بر رعایت موازین اخلاق پژوهش و نشر دارد (۱۳۹۶). همچنین رعایت اخلاق پژوهش و نشر در دانشگاه‌ها و ارتقای وضعیت فعلی آن‌ها ضروری است. الگوی ارتقای اخلاق پژوهش در پژوهشی از «عبداللهی» و همکاران به روش کیفی و تحلیل محتوا، طراحی شده است. در بخش ابتدایی یافته‌های آن‌ها مشخص شد که فاکتورهای متعددی مانند مسئولیت‌پذیری دست‌اندرکاران پژوهش، پاسخگویی به نیازهای جامعه، تعهد و ارزش‌مداری، اشراف شناختی و مهارتی و توسعه انفجاری بر اخلاق پژوهش مؤثر است (۱۳۹۷). همچنین از بحران‌های فعلی در نظام آموزش و پژوهش، عدم رعایت اخلاق پژوهش در دانشجویان تحصیلات تکمیلی است. در این زمینه «نورمحمدی و رستمی» پژوهشی را با هدف واکاوی عوامل مؤثر بر بروز بی‌اخلاقی پژوهشی میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام داده‌اند. نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری بیانگر این بود که متغیرهای «هنجارهای ذهنی» و «کنترل رفتاری درک شده» بر «نیت» اثر مثبت و معنادار دارند و «نیت» اثری مثبت و معنادار بر بی‌اخلاقی پژوهش دارد (۱۴۰۰). در بُعدی دیگر، نتایج پژوهش «رجعلی‌بگلو» و

همکاران نشان داد که انتقادهای فراوانی تحت عنوان چالش‌های اخلاقی به همتراز خوانی وارد شده است که مهم‌ترین آن‌ها «نقص ذاتی»، «نقص در کارکرد»، «نقص در روند اجرا»، «امکان سوء استفاده»، «امکان برخورد منافع»، «امکان سوگیری»، «شخصی‌پنداری»، «تأثیر منفی هویت» و «داور نامناسب یا آموزش‌ندیده» هستند. بنابراین، در پایان ترویج رویکرد «همتراز خوانی آشکار» توصیه شد (۱۴۰۱). در حال حاضر، اخلاق نشر به‌عنوان یکی از موضوعات فرعی اخلاق پژوهش با شناسایی سوء رفتارهای علمی در انتشار ایده‌ها، داده‌ها و تولیدات علمی مورد توجه جامعه علمی قرار گرفته است. «آردا» در پژوهش خود وضعیت اخلاق نشر را از دیدگاه دانشجویان دکتری علوم پزشکی آنکارا به روش پیمایشی مورد ارزیابی قرار داده است. یافته‌های مطالعه وی نشان داد که در میان تخلفات پژوهشی، سه تخلف صدور نامه پذیرش جعلی برای مقالات از سوی سردبیران نشریات، سرقت علمی، و عدم رعایت اصول نویسندگی از سوی پژوهشگران رایج‌ترین نوع سوء رفتار هستند (Arda 2012). در پژوهشی دیگر از «شروترو» و همکاران با بررسی سطح آگاهی پژوهشگران و نویسندگان از مباحث اخلاق نشر مشخص شد که فقط ۹ درصد از نویسندگان درک کاملی از همه موضوعات اخلاق نشر داشتند (Schroter et al. 2018). افزون بر این، در پژوهشی از «تریگاترا» و همکاران تأثیر برنامه‌های آموزشی اخلاق نشر بر دانش و نگرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی چندین دانشکده در هند به روش مداخله‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که درصد پاسخ‌های صحیح شرکت‌کنندگان در ارتباط با مفاهیم اخلاق نشر پس از مداخله افزایش یافت و به گفته دیگر، بهبود قابل ملاحظه‌ای در دانش و نگرش دانشجویان مشاهده شد (Trigotra et al. 2019). «تالاری و گوپال» در یک مطالعه مقطعی به این نتایج دست یافتند که اقداماتی مانند قرار دادن مفاهیم اخلاق نشر در برنامه‌های درسی دانشجویان، کارگاه‌های متمرکز و دیگر دوره‌های تخصصی می‌تواند به ارتقای سطح آگاهی دانشجویان در ارتباط با این مفاهیم پژوهشی کمک کند (Talari & Goyal 2022). «کن و هانکا» نیز در پژوهشی با هدف پاسخ به این سؤال که «چه زمانی دوره اخلاقی باید ارائه شود؟» چنین گزارشی نمودند که اصول اخلاقی بایستی از همان آغاز و در طول زندگی آموزش داده شود تا در ارزش‌های انسانی نهادینه شود (Can & Honca 2023).

مرور نوشتارها و بررسی‌های انجام‌گرفته بیانگر این است که تاکنون پژوهش‌های متنوعی به شناسایی عوامل سطحی و عینی مؤثر بر اخلاق پژوهش و علل شکل‌گیری

انواع کز رفتاری‌ها و سوء رفتاری‌های علمی پرداخته‌اند. اما پژوهشی با رویکرد تحلیل لایه‌ای علمی، یعنی تحلیل از علل سطحی و اجتماعی تا نگرش جهان‌بینی و اسطوره‌ای، به حل مسائل مرتبط با پیاده‌سازی اصول اخلاق نشر در نظام پژوهشی صورت نگرفته است. بنابراین، ضرورت اجرای پژوهشی که قادر باشد بر اساس دانش متخصصان و نظرات کنشگران پژوهش به سنجش لایه‌ای عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر در نظام پژوهشی «وزارت عتف» بپردازد، احساس می‌شود.

۳. روش پژوهش

مطالعه حاضر یک پژوهش کیفی با رویکرد و هدف اکتشافی و از نظر بُعد نتایج پژوهشی کاربردی است. در پژوهش‌های اکتشافی، نگاه از زمان حال آغاز و به سمت آینده میل می‌کند. در اجرای پژوهش، به منظور شناسایی عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. همچنین جامعه پژوهش عاملان و کنشگران نظام پژوهشی «وزارت عتف» بودند که به ترتیب مطابق جدول ۱، در سه سطح کلان، میانی و خرد با معیار ورود مشخص انتخاب شدند. در ادامه، برای انتخاب کنشگران واجد شرایط مصاحبه از نمونه‌گیری هدفمند ترکیبی با دو راهبرد موارد مطلوب و زنجیره‌ای (شبکه‌ای) استفاده شد. در نمونه‌گیری هدفمند، انتخاب افراد بر اساس فرمول‌های نمونه‌گیری نیست، بلکه نمونه‌های مورد مطالعه در راستای دستیابی به اهداف پژوهش با رویکرد کیفی انتخاب می‌شوند. به همین دلیل، این تکنیک نمونه‌گیری را نمونه‌گیری هدفمند^۱ نامیده‌اند (نصر و همکاران ۱۳۹۳). با این تفسیر، در مجموع، تعداد ۲۲ نفر از کنشگران طبق قاعده اشباع نظری^۲ به پژوهش وارد شدند (جدول ۱).

1. purposive sampling

2. theoretical saturation

جدول ۱. ترکیب کنشگران مشارکت کننده در پژوهش

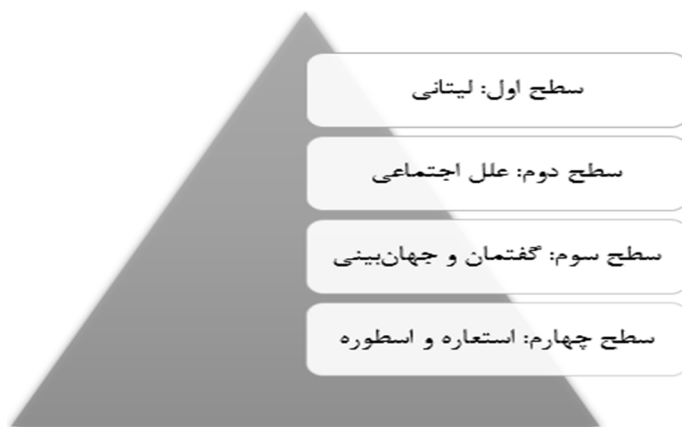
سطوح کنشگران	سمت و مسئولیت	معیار ورود	فراوانی
سطح کلان	<ul style="list-style-type: none"> ◇ مدیران و سیاست‌گذاران واحدهای معاونت پژوهشی و فناوری وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ◇ معاونان و مدیران پژوهشی و فناوری دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ حداقل سه سال سابقه معاونت و یا مدیریت در سیاست‌گذاری‌های امور پژوهشی دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و یا واحدهای پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ◇ آگاهی و شناخت کافی نسبت به مباحث اخلاق پژوهش، اخلاق نشر و سوء رفتار علمی 	۷
سطح میانی	<ul style="list-style-type: none"> ◇ سردبیران و داوران نشریات وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ◇ ناشران وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ حداقل سه سال سابقه اجرایی در مجلات و انتشارات دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ◇ آگاهی و شناخت کافی نسبت به مباحث اخلاق پژوهش، اخلاق نشر و سوء رفتار علمی 	۷
سطح خرد	<ul style="list-style-type: none"> ◇ پژوهشگران حوزه اخلاق پژوهش و نشر با وابستگی سازمانی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ◇ اعضای هیئت تحریریه نشریات وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ حداقل سه تألیف و یا گزارش علمی و خبری در حوزه اخلاق پژوهش و نشر ◇ آگاهی و شناخت کافی نسبت به مباحث اخلاق پژوهش، اخلاق نشر و سوء رفتار علمی 	۸

در مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته فقط خطوط اصلی گفت‌وگو برای پژوهشگر مشخص است. اما پژوهشگر می‌تواند در جریان مصاحبه، سؤالات تکمیلی را از مشارکت کنندگان بپرسد. این روش معمول‌ترین شکل مصاحبه است و شواهد بیانگر آن است که نسبت به مصاحبه‌های کاملاً ساختاریافته مفیدتر است (محمدی ۱۳۹۰). در مطالعه حاضر نیز به‌منظور اجرای مصاحبه با کنشگران نظام پژوهشی «بسته مصاحبه»، به‌عنوان ابزار پژوهش، آماده‌سازی شد. این بسته دارای فرم رضایت آگاهانه، فرم راهنمای مصاحبه، و تعاریف مفهومی و عملیاتی از متغیرهای پژوهش بود. فرم راهنمای مصاحبه که به‌منظور مدیریت فرایند مصاحبه طراحی شده بود، شامل بخش مقدماتی برای معرفی هدف پژوهش و تکمیل مشخصات مصاحبه‌شوندگان، و سؤال‌های مصاحبه (۱۶ سؤال) در سه بخش بود. در ادامه، به‌منظور بررسی روایی پروتکل مصاحبه، از چارچوب «پالایش پروتکل مصاحبه (یا آی‌پی‌آر)»^۱ استفاده شد. این چارچوب را «کاستیلو-مونتایا» در چهار مرحله تدوین کرده

1. interview protocol refinement (IPR)

است که عبارت‌اند از: (۱) اطمینان از انطباق پرسش‌های مصاحبه با پرسش‌های پژوهش، (۲) ساخت‌گفت‌و‌گویی مبتنی بر پژوهش، (۳) دریافت بازخورد درباره پروتکل مصاحبه، و (۴) اجرای آزمایشی مصاحبه (Castillo-Montoya 2016).

لازم به ذکر است که در جریان تنظیم سؤالات مصاحبه، روش «تحلیل لایه‌ای علی» از (Inayatullah 2007) مدنظر قرار گرفت. این روش و لایه‌های آن یعنی لایه لیتانی / عینی، لایه بافتار / علل اجتماعی، لایه گفتمان / جهان‌بینی و لایه اسطوره / استعاره به‌عنوان یکی از روش‌های آینده‌نگاری معرفی شده که با هدف ساختار شکنی رویدادهای اجتماعی و درک عمیق لایه‌های زیرین مسائل، مورد توجه قرار گرفته است (عنایت‌الله و میلوپه بیچ ۱۳۹۵). لایه لیتانی به‌عنوان سطحی‌ترین لایه و دیدگاه پذیرفته‌شده از واقعیت تعریف می‌شود. در دومین لایه، علل اجتماعی که به نوعی علل نظام‌مند در ساخت آینده هستند به عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی می‌پردازند و داده‌ها و اطلاعات سطح لیتانی را مورد پرسش و تفسیر قرار می‌دهند. در لایه گفتمان / جهان‌بینی نیز استدلال‌ها، فرض‌های عمیق‌تر، جهان‌بینی و ایدئولوژی مشخص می‌شوند و در این سطح پژوهشگر ساختارهای عمیق‌تر اجتماعی، زبانی و فرهنگی را مورد کنکاش و بررسی قرار می‌دهد. لایه چهارم اسطوره و استعاره نام دارد که روش تحلیل لایه‌ای علی را از دیگر روش‌های تحلیلی متمایز می‌کند و به مواردی چون داستان‌ها و روایت‌های عمیق، کهنه‌الگوها و ابعاد انگیزشی مسئله می‌پردازد (شکل ۱).

شکل ۱. چارچوب تحلیل لایه‌ای علی‌ها (Inayatullah 2007)

در ادامه، مصاحبه‌ها به دو شکل حضوری و مجازی، در بازه زمانی ۱۵ هفته (اواخر مرداد ماه ۱۴۰۱ تا اوایل آذر ماه ۱۴۰۱)، انجام شد. همچنین پس از پایان هر مصاحبه و گوش دادن به فایل صوتی ضبط‌شده، مصاحبه‌ها به صورت کلمه‌به‌کلمه در نرم‌افزار ورد^۱ نسخه ۲۰۱۹ پیاده‌سازی، مکتوب، و رفع ابهام شد و جهت تحلیل داده‌ها، فایل متنی هر مصاحبه به نرم‌افزار «مکس کیودی‌ای»^۲ نسخه ۲۰ انتقال یافت. سپس از رویکرد سه-مرحله‌ای «تحلیل مضمونی»، جهت کدگذاری باز و محوری عوامل اثرگذار استفاده شد. این رویکرد بر تحلیل داده‌ها با ترکیب روش‌های «کدگذاری توصیفی»^۳، «کدگذاری تفسیری»^۴ و «شناسایی مضمون‌های جامع»^۵ تأکید دارد (King, Horrocks & Brooks 2019). ذکر این نکته ضروری است که در فرایند کدگذاری داده‌های مصاحبه، سرانجام، ۸۹ نیروی تأثیرگذار بر آینده اخلاق نشر مطابق با روش تحلیل لایه‌ای علی، در چهار لایه لیتانی / عینی، بافتار / علل اجتماعی، گفتمان / جهان‌بینی و اسطوره / استعاره دسته‌بندی و تنظیم شدند. همچنین برای سنجش پایایی یافته‌های حاصل از مصاحبه‌های کیفی، شاخص تکرارپذیری (پایایی بین‌بازآزمون) (خواستار ۱۳۸۸)، طبق فرمول زیر مورد استفاده قرار گرفت:

$$100\% = \frac{\text{تعداد توافقات} \times 2}{\text{تعداد کل کدها}} = \text{درصد پایایی بین بازآزمون}$$

بدین صورت که از یک متخصص مستقل دیگر که هم‌تراز با پژوهشگر و آشنا با مباحث اخلاق پژوهش و نشر بود، درخواست شد که دو مصاحبه را به صورت تصادفی انتخاب و کدگذاری کند. در ادامه، با محاسبه تعداد توافقات و عدم توافقات میان کدگذاران، پایایی کدهای محاسبه ۸۱ درصد به دست آمد. با توجه به اینکه میزان پایایی به دست آمده بیش از ۶۰ درصد بود، پایایی کدهای مستخرج از مصاحبه‌ها تأیید شدند.

۴. یافته‌ها

در گام اول، تحلیل مشخصات جمعیت‌شناختی جامعه پژوهش نشان داد که بیشتر

1. Word

2. MAXQDA

3. descriptive coding

4. interpretive coding

5. defining overarching themes

افراد مشارکت کننده در مطالعه را گروه مردان (با ۶۳/۶۳ درصد) تشکیل داده‌اند. از سوی دیگر، مشخص شد که ۵۰ درصد (۱۱ نفر) از این کنشگران پژوهشی، مرتبه علمی استادیار داشتند و در سطح دوم نیز ۲۷/۲۷ درصد (۶ نفر) دانشیار و تنها ۱۸/۱۸ درصد (۴ نفر) با مرتبه علمی استاد تمام بودند. در گام دوم، اقدام به پیاده‌سازی فایل‌های صوتی و سپس کدگذاری فایل‌های متنی ۲۲ مصاحبه به روش تحلیل مضمونی شد. بدین صورت که با کدگذاری توصیفی، داده‌های مصاحبه تبدیل به کدهای باز شده و سپس، برچسب‌گذاری و نام‌گذاری شدند. در مرحله اول، ۱۰۵۵ کد باز استخراج شدند که از میان آن‌ها، ۳۴۵ کد به لایه لیتانی (جدول ۲)، ۳۱۵ کد به لایه علل اجتماعی (جدول ۳)، ۳۰۱ کد به لایه گفتمان یا جهان‌بینی (جدول ۴) و ۹۴ کد به لایه اسطوره یا استعاره (جدول ۵) اختصاص داشت. در مرحله دوم با کدگذاری تفسیری یا محوری، کدهای اولیه با هم مقایسه و سازماندهی مجدد شدند و در مقوله‌های فرعی، به تفکیک لایه‌های روش تحلیل لایه‌ای علی دست‌بندی شدند. در مرحله سوم نیز به منظور شناسایی مضمون‌های جامع، با رویکرد تحلیلی، لایه‌ای و عمیق، مقوله‌های فرعی با عناوینی جامع تجمیع شدند و به‌عنوان عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر (با ۸۹ مؤلفه) معرفی شدند. در ادامه، به معرفی این مقوله‌ها و نیروهای تأثیرگذار به تفکیک لایه‌های مورد بررسی می‌پردازیم.

۴-۱. عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر در لایه لیتانی

لایه لیتانی در این مطالعه اشاره به واضح‌ترین و آشکارترین عوامل اثرگذار بر اخلاق نشر دارد. این لایه با معرفی سطحی‌ترین مؤلفه‌ها، روندهای کمی، مسائل، رویدادها، موضوعات و پیش‌فرض‌های حوزه اخلاق پژوهش و نشر، به ارائه راهکارهایی به‌ویژه در چارچوب سیاست‌گذاری‌های اولیه نظام پژوهشی می‌پردازد. همان‌گونه که اشاره شد، به‌منظور عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر در لایه لیتانی، در مرحله کدگذاری توصیفی ۳۴۵ کد باز استخراج شد. سپس این کدها با کدگذاری تفسیری در مقوله‌های فرعی دست‌بندی شدند. در میان این مقوله‌ها، مواردی چون «رصد نظام پژوهشی» (با ۸۲ کد)، «دانش‌افزایی برای اخلاق نشر» (با ۴۰ کد) و «انسجام آئین‌نامه‌های آموزشی و پژوهشی» (با ۳۶ کد) به ترتیب فراوانی بیشتری داشتند. در مرحله نهایی نیز با تجمع و یکدست‌سازی مقوله‌های استخراج‌شده، ۲۳ عامل تأثیرگذار با عناوینی جامع‌تر معرفی شدند (جدول ۲).

جدول ۲. عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر نظام پژوهشی «وزارت عتف» در لایه لبتانی / سطحی

لايه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
لبتانی / سطحی	◇ رصد نظام پژوهشی (تفکر بنیادی و تحلیل لایه‌ای در سیاست‌گذاری‌ها، نظارت رسمی همگام با هدایت غیررسمی در نظام پژوهشی و بازنگری و نوسازی آئین‌نامه‌های پژوهشی «تدوین نقشه راه در نظام پژوهشی، تغییر رویکرد آئین‌نامه‌ها از نظارت تا پشتیبانی و تمرکز آئین‌نامه‌های پژوهشی بر ترویج سلامت پژوهش)	۸۲	۱. انسجام آئین‌نامه‌های آموزشی و پژوهشی ۲. عدالت آموزشی ۳. شفافیت و عدالت در عرصه حکمرانی ۴. تدوین سیاست‌گذاری‌های جامع و شامل ۵. فرم‌گرایی علمی و مدرک‌گرایی؛ ۶. جهت‌دهی به سیاست‌های تشویقی و تنبیهی ۷. بازنگری و نوسازی آئین‌نامه‌های پژوهشی ۸. مدیریت عملکرد مجلات ۹. حمایت مالی منصفانه از پژوهش ۱۰. تعریف جوایز اخلاق‌مداری به نام بزرگان علمی ۱۱. آموزش نظام‌مند اصول پژوهش از آموزش و پرورش ۱۲. دانش‌افزایی برای اخلاق نشر ۱۳. بهسازی زیرساخت‌های آموزشی و پژوهشی ۱۴. حمایت از افشاگران ۱۵. نظارت رسمی همگام با هدایت غیررسمی ۱۶. تقویت روحیه همکاری و تعامل با جامعه علمی ۱۷. ترجمان دانش برای اثربخشی و تجاری‌سازی دانش ۱۸. استقرار پژوهش‌های مسئله‌محور و تقاضامحور ۱۹. نشر فعال پرونده‌های علمی (در مقابل نشر غیرفعال) ۲۰. تعریف پشتیبان پژوهش ۲۱. رصد نظام پژوهشی ۲۲. به کارگیری کارگروه‌های اخلاق جهت پایش نظام‌مند فرایند پژوهش ۲۳. ترویج آموزش علمی و عملی اخلاق نشر در دانشگاه‌ها
	◇ دانش‌افزایی برای اخلاق نشر (ترویج آموزش علمی و عملی)	۴۰	
	◇ انسجام آئین‌نامه‌های آموزشی و پژوهشی (موازی‌کاری در سیاست‌گذاری، عدالت آموزشی، بنیاد علمی آئین‌نامه‌های آموزشی و پژوهشی و قواعد و قوانین انبساطی و انقباضی)	۳۶	
	◇ ترویج و حمایت از پژوهش‌های مسئله‌محور و تقاضامحور	۲۲	
	◇ سیاست‌گذاری در راستای علم‌سازی و مدرک‌گرایی (فرم‌گرایی علمی، شتاب‌زدگی علمی و شاخص‌های ارزش‌گذاری علم)	۲۱	
	◇ سیاست‌گذاری در راستای علم‌سازی و مدرک‌گرایی (فرم‌گرایی علمی، شتاب‌زدگی علمی و شاخص‌های ارزش‌گذاری علم)	۲۱	
	◇ شفافیت و عدالت در عرصه حکمرانی (سیاست‌زدایی و سلیقه‌زدایی از پژوهش و شفاف‌سازی سازوکارهای مهره‌های پژوهشی)	۲۰	
	◇ حمایت مالی منصفانه از پژوهش (تخصیص بودجه هم‌راستا با اولویت‌های سیاست‌گذاری‌های کلان و تأمین هزینه چاپ و انتشار پرونده‌های علمی)	۲۰	
	◇ آموزش نظام‌مند اصول پژوهش از آموزش و پرورش	۲۰	

لايه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
	◇ به‌کارگیری کارگروه‌های اخلاق ۱۸ جهت پایش نظام‌مند فرایند پژوهش (تعریف پشتیبان پژوهش برای مدیریت فرایند پژوهش)		
	◇ مدیریت عملکرد مجلات (جریان‌سازی ۱۷ عدم سوگیری در ارزیابی آثار علمی، چاپ آثار سفارشی و رابطه‌ای در مجلات و نوآوری در آثار مجلات)		
	◇ مدیریت سیاست‌های تنبیهی (جریمه ۱۲ سنگین متخلفین)		
	◇ بهسازی زیرساخت‌های آموزشی و پژوهشی ۱۰		
	◇ حمایت از افشاگران ۹		
	◇ تدوین سیاست‌گذاری‌های متمایز برای علوم ۶ مختلف		
	◇ گرایش از نشر غیرفعال به نشر فعال ۵ بروندادهای علمی		
	◇ تعریف جوایز اخلاق‌مداری به نام ۳ بزرگان علمی		
	◇ تقویت روحیه همکاری و تعامل با ۲ جامعه علمی		
	◇ شیوع ترجمان دانش و کاربست نتایج ۲		
مجموع		۳۴۵	

۴-۲. عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر در لایه علل اجتماعی

در دومین سطح، لایه بافتار یا علل اجتماعی، دربرگیرنده عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی مرتبط با آینده اخلاق نشر است. این علل اجتماعی که به‌نوعی تعبیرهای نظام‌مند هستند، اشاره به شرح‌های فنی و نقش‌های کنشگران در نظام پژوهشی دارند. بر اساس نتایج جدول ۳، به‌منظور استخراج عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر در لایه علل اجتماعی، در مرحله کدگذاری توصیفی ۳۱۵ کد باز به‌دست آمد که در مرحله بعد در دسته مقوله‌های فرعی دسته‌بندی و معرفی شدند. در میان این مقوله‌ها، مواردی چون «شفاف‌سازی قوانین و مقررات به لحاظ اجرایی» (با ۳۵ کد)، «مهار فشارهای محیطی»

(با ۳۱ کد) و «اطلاع‌رسانی و تبیین قانون‌ها و دستورالعمل‌های اخلاق نشر» (با ۳۰ کد) به ترتیب از سوی کنشگران پژوهشی بیشتر مورد توجه قرار گرفته بودند. مقوله‌های استخراج‌شده در ۲۶ عامل تأثیرگذار دسته‌بندی شدند.

جدول ۳. عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر نظام پژوهشی «وزارت عتف» در لایه بافتار/ علل اجتماعی

لایه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
بافتار / علل اجتماعی	◇ شفاف‌سازی قوانین و مقررات به لحاظ اجرایی (ضمانت اجرایی آئین‌نامه‌ها)	۳۵	۱. تخصص‌گرایی و حرفه‌گرایی در نظام پژوهشی ۲. توده‌گرایی در آموزش عالی (در مقابل نخبه‌گرایی)
	◇ مهار فشارهای محیطی (فشار نشر «سیاست منتشر کن یا بمیر/بمیر یا چاپ کن»)	۳۱	۳. تفکر سیستمی در نظام پژوهشی ۴. شایسته‌سالاری در نظام پژوهشی
	◇ اطلاع‌رسانی و تبیین قانون‌ها و دستورالعمل‌های اخلاق نشر	۳۰	۵. بروکراسی‌های پیچیده در سیاست‌گذاری‌ها ۶. دیپلماسی علمی
	◇ آگاهی‌رسانی مفاهیم اخلاق نشر در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی	۲۴	۷. ضمانت اجرایی آئین‌نامه‌ها ۸. دستیابی به قدرت اول منطقه ۹. سایه تحریم‌های سیاسی و اقتصادی
	◇ فناوری‌های توانمندساز (نقش تکمیلی ابزارهای فناوری در کنار فعالیت‌های انسانی و بسترسازی ترندهای وب معنایی و هوش مصنوعی)	۲۱	۱۰. فشارهای محیطی (مانند فشار نشر) ۱۱. امنیت اقتصادی کنشگران پژوهشی ۱۲. ساماندهی وضعیت اشتغال
	◇ بهره‌وری از جنبش‌های نرم‌افزاری نظارتی در سایه اخلاق (توسعه سازوکارهای بومی فناوری جهت اعتبارسنجی پژوهش‌ها)	۱۷	۱۳. جذب منابع مالی ملی و بین‌المللی ۱۴. گسترش تفاهم‌نامه‌های همکاری دانشگاه، صنعت و جامعه
	◇ امنیت اقتصادی کنشگران پژوهشی	۱۵	۱۵. ساختار سازمانی تواناساز ۱۶. افزایش سهم پژوهش از تولید ناخالص داخلی
	◇ شفافیت اقتصادی (اقتصاد رانتی در پژوهش و عدالت اقتصادی در توزیع اعتبارات پژوهشی علوم مختلف)	۱۵	۱۷. اقتصاد رانتی ۱۸. سطح کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی
	◇ سیاست‌های تشویقی ساختارمند (حمایت روانی از کنشگران پژوهش)	۱۵	۱۹. جنبش‌های نرم‌افزاری نظارتی ۲۰. توسعه سواد اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای
	◇ استقرار نظام شایسته‌سالاری پژوهش (سرآغاز اخلاق‌مداری از سیاست‌گذاران)	۱۴	۲۱. فناوری‌های توانمندساز ۲۲. آگاهی‌رسانی مفاهیم اخلاق نشر در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی
	◇ ارتباط با سرمایه‌گذاران غیردولتی (گسترش تفاهم‌نامه‌های همکاری دانشگاه، صنعت و جامعه «نگرش ماتریالیستی درباره دانش»)	۱۳	۲۳. مدیریت دانش در نظام‌های آموزشی و پژوهشی ۲۴. اطلاع‌رسانی و تبیین قانون‌ها و دستورالعمل‌های اخلاق نشر
	◇ کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی	۱۳	۲۵. پایداری و ثبات مدیریتی ۲۶. حمایت روانی از کنشگران پژوهش
	◇ بروکراسی‌های پیچیده در سیاست‌گذاری‌ها	۱۱	

لایه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
	◇ تخصص‌گرایی و حرفه‌ای‌گرایی در چینش کنشگران پژوهشی	۸	۸
	◇ ساختار سازمانی تواناساز	۸	۸
	◇ ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی	۷	۷
	◇ دستیابی به قدرت اول منطقه	۶	۶
	◇ گرایش به تفکر سیستمی در نظام پژوهشی	۵	۵
	◇ دیپلماسی علمی	۵	۵
	◇ افزایش سهم پژوهش از تولید ناخالص داخلی	۴	۴
	◇ گسترش سواد رسانه‌ای	۴	۴
	◇ تفکر توده‌گرایی نظام آموزشی در جذب دانشجویان	۳	۳
	◇ سایه تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی (تنظیم و مدیریت فشار اقتصادی)	۳	۳
	◇ نخبه‌گرایی در آموزش عالی	۲	۲
	◇ مدیریت دانش در نظام پژوهشی و آموزشی	۲	۲
	◇ پایداری و ثبات مدیریتی در سازمان‌ها	۲	۲
	◇ ساماندهی وضعیت اشتغال و بازار کار جامعه	۱	۱
	◇ فرصت‌های جذب منابع مالی ملی و بین‌المللی	۱	۱

۴-۳. عوامل اثرگذار بر پای‌بندی به موازین اخلاق نشر در لایه جهان‌بینی

لایه‌گفتمان یا جهان‌بینی در این پژوهش شامل نیروهایی از اخلاق نشر است که به فرض‌های عمیق‌تر، جهان‌بینی و ایدئولوژی در نظام پژوهشی می‌پردازند. در این لایه با تحلیل گفتمان‌ها به سؤال‌های عمیق‌تر اجتماعی و فرهنگی جهت ارائه راهبردها پرداخته می‌شود. با این تفسیر، خروجی این لایه با تفسیر ایدئولوژی‌ها درک عمیق‌تری از عوامل اثرگذار بر اخلاق نشر ارائه می‌دهد. جهت شناسایی عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر در لایه جهان‌بینی، در مرحله کدگذاری باز یا توصیفی ۳۰۱ کد استخراج شد که در مرحله بعد با کدگذاری تفسیری در مقوله‌های فرعی دسته‌بندی شدند. در این میان مواردی چون

«جهت‌دهی به گفتمان‌های اجتماعی حاکم با فرهنگ‌سازی» (با ۴۳ کد)، «گسترش سیطره نهادهای مردمی و انجمن‌های علمی» (با ۳۲ کد) و «گرایش به نگرش‌های مثبت اخلاقی» (با ۳۱ کد) به ترتیب فراوانی بیشتری داشتند. سرانجام، با تحلیل مضمونی مقوله‌های استخراج‌شده در لایه جهان‌بینی، ۲۹ عامل اثرگذار معرفی شدند (جدول ۴).

جدول ۴. عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر نظام پژوهشی «وزارت عتف» در لایه گفتمان/ جهان‌بینی

لایه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
گفتمان/ جهان‌بینی	جهت‌دهی به گفتمان‌های اجتماعی حاکم با فرهنگ‌سازی (فرهنگ‌سازی اخلاقی در جامعه «درونی‌سازی و نهادینه‌سازی موازین اخلاقی»)	۴۳	۱. نهادینه‌سازی مفهوم آینده‌نگری (در راستای ترویج نگرش‌های پیشگیرانه) ۲. تبیین اصول عمل خوب علمی ۳. فرهنگ ارزیابی عملکرد مدیران ۴. رشد فرهنگ فردگرایی و خودآیینی در جامعه
	گسترش سیطره نهادهای مردمی و انجمن‌های علمی (جایگیری نهادهای میانجی، تدوین اصول راهنمای عمل خوب علمی از درون نهادها و اجتماعات علمی، فراهم‌آوری بستر و فضای مشارکت با سرآمدان علوم و تفویض اختیار و قدرت به نهادهای مردمی و انجمن‌های علمی)	۳۲	۵. ترویج آموزه‌های اخلاقی در خانواده و نظام تعلیم و تربیت (درونی‌سازی و نهادینه‌سازی موازین اخلاقی) ۶. تبلیغ اخلاق‌مداری در سازمان‌های استعاره‌ساز
	گرایش به نگرش‌های مثبت اخلاقی (رشد منش اخلاقی، تمرکز بر اصل حقیقت‌جویی، برخورداری از وجدان اخلاقی و پای‌بندی به تعهدات اخلاقی)	۳۱	۷. حفظ ارزش‌های اجتماعی ۸. رشد باورهای واقع‌گرایانه از عناصر اجتماع ۹. فضیلت‌گرایی اخلاقی در جامعه
	ترویج سبک‌های مثبت رفتاری (تقویت رقابت سالم و سازنده، رواج روحیه مشارکت و تعامل اجتماعی و درونی‌سازی رویکردهای مثبت روان‌شناختی)	۲۷	۱۰. جهت‌دهی به گفتمان‌های اجتماعی حاکم ۱۱. ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی ۱۲. به‌سازی و ترمیم فرهنگ سازمانی ۱۳. تقویت پویایی دانشگاه‌ها
	جامعه‌پذیری دانشگاهی (همکاری دپارتمانی با پژوهشگران، شکل‌گیری و ارتقای هویت آکادمیک پژوهشگران و جهت‌دهی به نگرش‌های اخلاقی استادان و معلمان)	۱۳	۱۴. ماموریت‌گرایی دانشگاه‌ها ۱۵. جامعه‌پذیری دانشگاهی ۱۶. جهت‌دهی به هم‌های (ایده و رفتار منتقل شده با فرهنگ) اخلاقی مدرسان
	تغییر اسطوره‌ها در جامعه بر پایه اخلاق‌مداری (رشد باورهای منطقی و واقع‌گرایانه از عناصر اجتماع و اسطوره‌سازی از فرهنگ و تمدن ایرانی)	۱۷	۱۷. رویکرد خودکنترلی در میان کنشگران نظام پژوهشی
	الگو‌سازی و برندسازی اخلاق‌مداران علمی (پرورش مرجعیت علمی در علوم اخلاقی و تعریف جوایز اخلاق‌مداری به نام بزرگان علمی)	۱۷	۱۸. برندینگ (برندسازی) اخلاق‌مداران علمی ۱۹. پرورش مرجعیت علمی در علوم اخلاقی ۲۰. تفویض اختیار و قدرت به نهادهای مردمی و انجمن‌های علمی ۲۱. گسترش سیطره نهادهای میانجی (نهادهای مردمی و انجمن‌های علمی)

لایه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
	◇ وضعیت بی‌هنجاری در پژوهش (عادی‌سازی هنجارشکنی)	۱۶	۲۲. فراهم‌آوری بستر و فضای مشارکت
	◇ ترویج آموزه‌های اخلاقی در خانواده (اقدام به تخلف به‌عنوان رویکردی زرننگ‌مآبانه)	۱۵	۲۳. با سرآمدان علوم
	◇ جهت‌دهی سازمان‌های استعاره‌ساز به تبلیغ اخلاق‌مداری (برجسته‌سازی نمادهای اخلاقی در نظام اجتماعی)	۱۲	۲۴. تعهد اخلاقی در قبال به کارگیری سرمایه‌های مادی و معنوی
	◇ مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دغدغه‌مندی علمی	۱۲	۲۵. درک ارزش‌های دینی و معنوی
	◇ درک ارزش‌های دینی و معنوی	۱۱	۲۶. مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دغدغه‌مندی علمی
	◇ بهسازی و ترمیم فرهنگ سازمانی (حفظ ماهیت اخلاقی دانشگاه‌ها و سازمان‌های پژوهشی و تقویت پویایی دانشگاه‌ها)	۶	۲۷. تمرکز بر اصل حقیقت‌جویی
	◇ ترویج رویکرد خودکنترلی در میان کنشگران نظام پژوهشی	۶	۲۸. وجدان بیدار در پژوهش (برخورداری از وجدان اخلاقی)
	◇ تعهد در قبال به کارگیری سرمایه‌های مادی و معنوی	۶	۲۹. صیانت از اعتبار علمی کشور
	◇ صیانت از اعتبار علمی کشور	۴	۳۰. وضعیت بی‌هنجاری در پژوهش (عادی‌سازی هنجارشکنی و قانون بی‌قانونی)
	◇ رشد فرهنگ فردگرایی و خودآئینی در جامعه	۳	
	◇ نهادینه‌سازی مفهوم آینده‌نگری	۲	
	◇ ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی	۲	
	◇ نهادینه‌سازی فرهنگ ارزیابی عملکرد مدیران	۱	
	◇ مأموریت‌گرایی دانشگاه‌ها	۱	
مجموع		۳۰۱	

۴-۴. عوامل اثرگذار بر پایبندی به موازین اخلاق نشر در لایه اسطوره/ استعاره

لایه اسطوره یا استعاره در این مطالعه به داستان‌ها، روایت‌های عمیق، ابعاد انگیزشی و کهنه‌الگوهای مرتبط با اخلاق نشر در نظام پژوهشی اشاره دارد. این لایه ضمن احساس بخشیدن به جهان‌بینی با نگاهی مفهومی و انتزاعی سعی در ارائه نگرش‌های چندجانبه و عمیق و تدوین راهبردهای جامع دارد. مطابق جدول ۵، به‌منظور دستیابی به عوامل اثرگذار

بر آینده اخلاق نشر در لایه اسطوره/ استعاره نیز، نخست با کد گذاری توصیفی ۹۴ کد باز استخراج شد. سپس با کد گذاری تفسیری مقوله‌های فرعی این کدها شناسایی شدند. در میان این مقوله‌ها، مواردی چون «همبستگی آموزش و پژوهش» (با ۱۵ کد)، «تکریم جایگاه علم و عالم» (با ۱۴ کد) و «خودمختاری و استقلال دانشگاه‌ها» (با ۱۲ کد) به ترتیب فراوانی بیشتری داشتند.

جدول ۵. عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر نظام پژوهشی «وزارت عتف» در لایه اسطوره/ استعاره

لایه	مقوله‌ها	فراوانی کدها	عوامل اثرگذار
اسطوره/ استعاره	همبستگی آموزش و پژوهش (هماهنگ‌سازی)	۱۵	۱. بیگانه‌هراسی (ترس از الگوپذیری و جذب دانش از جوامع موفق)
	تکریم جایگاه علم و عالم حراست از کیان علم)	۱۴	۲. حراست از کیان علم و قلم ۳. تکریم کهنه‌سربازها (بزرگداشت اسطوره‌ها در جامعه بر پایه اخلاق مداری)
	خودمختاری و استقلال دانشگاه‌ها (آزادی آکادمیک پژوهشگران)	۱۲	۴. علم باز (دسترسی به اطلاعات) ۵. اصل خودمختاری دانشگاه‌ها
	تقویت نگرش خودتنظیمی در اجتماعات علمی	۱۲	۶. موج‌سواری پژوهش (عدم درک فلسفه علم و پژوهش) ۷. خودعلاجی علم (تقویت نگرش خودتنظیمی در اجتماعات علمی)
	ترویج قوانین مالکیت فکری (برجسته‌سازی و تفهیم‌سازی قوانین کپی‌رایت)	۹	۸. جزیره‌های آموزشی و پژوهشی (همبستگی آموزش و پژوهش)
	علم باز (مسئله فیلترینگ و اطلاعات‌زدایی)	۸	۹. پژوهش سبز (هدف‌گذاری در راستای توسعه پایدار)
	هدف‌گذاری در راستای توسعه پایدار	۸	۱۰. خودعلاجی علم (تقویت نگرش خودتنظیمی در اجتماعات علمی)
	گرایش به تفکر هم‌رنگ جماعت شو	۶	۱۱. جزیره‌های آموزشی و پژوهشی (همبستگی آموزش و پژوهش)
	درک فلسفه علم و پژوهش	۵	۱۲. پژوهش سبز (هدف‌گذاری در راستای توسعه پایدار)
	الگوپذیری و جذب دانش از جوامع موفق بین‌المللی	۳	۱۳. صیقل‌دهی باور «هم‌رنگ جماعت شدن» (صیقل‌دهی باورهای اجتماعی)
	نگه‌داشت کهنه‌الگوها	۲	۱۴. احیای نویسنده (ترویج قوانین مالکیت فکری)
مجموع		۹۴	

۵. نتیجه‌گیری

انتشار نتایج پژوهش بخش مهمی از فرایند تبدیل دانش ذهنی به دانش عینی است که در ادامه، زمینه تولید دانش اجتماعی، انتقال دانش و کاربردی‌سازی شواهد را فراهم

می‌آورد. در این میان رعایت اصول اخلاقی در نشر نتایج تحت عنوان اخلاق نشر، ضرورتی اثبات‌شده برای ارتقای تولید دانش، کاربست و ترجمان دانش و از همه مهم‌تر، بهبود کیفیت زندگی بشر است. افزون بر این، با توجه به سرمایه‌گذاری‌های مادی و غیرمادی در امور تحقیقاتی، لزوم ایجاد بستر مناسب پژوهش و تولید نتایج معتبر و قابل اطمینان برای تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های جامعه بیش از پیش احساس می‌شود (دخش ۱۴۰۲). همان‌گونه که اشاره شد، تاکنون مطالعات مرتبط با مباحث اخلاق نشر تنها به مؤلفه‌ها و عوامل سطحی اثرگذار بر کیفیت و سلامت پژوهش اشاره داشته‌اند. بنابراین، در پژوهش حاضر استفاده از رویکرد تحلیل لایه‌ای علی (Inayatullah 2007) در جریان طرح سؤالات مصاحبه و در ادامه، دسته‌بندی پیشران‌های کلیدی تأثیرگذار، به‌عنوان بخش نوآوری مطالعه محسوب می‌شود؛ زیرا هدف این بود که از لایه‌های سطحی و عینی به لایه‌های پنهان و انتزاعی و به گفته دیگر، مسیرهای کمتر پیموده‌شده و ناشناس از عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر دست یابیم. این است که تلاش شد با اجرای مصاحبه‌های عمیق و تمرکز بر تمامی لایه‌ها، عوامل اثرگذار بر پای‌بندی به موازین اخلاق نشر در نظام پژوهشی «وزارت عتف» تحلیل و شناسایی شوند.

نتایج تحلیل لایه‌ای علی در مطالعه حاضر نشان داد که ۸۹ نیرو بر آینده اخلاق نشر در نظام پژوهشی تأثیرگذارند که این عوامل در ۴ لایه از سطحی‌ترین تا عمیق‌ترین نیروها قابل بررسی هستند. در اینجا به تحلیل و تفسیر نیروهای پیشرانی خواهیم پرداخت که بر اساس نگرش کنشگران پژوهش، دارای اثرگذاری مهم‌تر و جامع‌تری هستند. یکی از مهم‌ترین این پیشران‌ها «رصد نظام پژوهشی» است که در لایه لیتانی و روند سیاسی قرار دارد. در این میان «بازنگری و نوسازی آئین‌نامه‌های پژوهشی» به‌عنوان مقوله‌ای تأثیرگذار در رصد نظام پژوهشی معرفی شده است و در ارتباط با این مقوله مصاحبه‌شونده شماره ۲، اشاره کرده است:

«اولین نکته‌ای که من تأکید دارم، ادبیات نگارش این آئین‌نامه‌هاست. این ادبیات گاهی طوری نوشته می‌شود که انگار دو طرف وجود دارند؛ یک طرف قصد انجام تخلف دارد و یک طرف قصد مچ‌گیری دارد. یعنی دو جبهه مختلف یک ماجرا. این ادبیات به نظر من کلاً باید از نظام دانشگاهی و نظام پژوهشی برداشته شود.»

در حال حاضر، آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های تدوین شده در نظام پژوهشی از نوع نظارتی و حقوقی هستند. در این میان، دستورالعمل‌ها و قواعد حقوقی از هر نوعی که باشند، هرچند شرط لازم هستند، اما شرط کافی برای تحقق سلامت علمی محسوب نمی‌شوند. همان‌گونه که در مطالعه «الستی» بیان شده، در کشورهای موفق‌تر دو نوع دستورالعمل برای مدیریت سوء رفتارها وضع شده است. دسته اول که به اصطلاح برای «عمل علمی-خوب» طراحی شده‌اند، شامل سیاست‌هایی جهت حفظ سلامت علمی هستند، نه صرفاً مهار سوء رفتار. دسته دوم دستورالعمل‌ها اشاره به اقداماتی دارد که هدف آن مهار سوء رفتارها در سطح درون‌نهادی و درون‌دانشگاهی است و تحت عنوان «پیگیری ادعاهای سوء رفتار علمی» معرفی شده‌اند (۱۴۰۰). بنابراین، نیاز است که به‌منظور تدوین نقشه راه در نظام پژوهشی کشور، رویکرد آئین‌نامه‌ها از نظارت و کنترل به سمت مدیریت و پشتیبانی هدایت شود. با این هدف که این دستورالعمل‌ها و آئین‌نامه‌ها صرفاً جنبه حقوقی و تنبیهی نداشته باشند و به آموزش و ترویج سلامت پژوهش و حمایت از اخلاق‌مداران علم نیز توجه شود (دخش و همکاران ۱۴۰۲).

از دیگر عوامل اثرگذار بر آینده اخلاق نشر «شفافیت و عدالت در عرصه حکمرانی» است که در سطح لیتانی و سیاسی قابل بررسی است. در این راستا باید اشاره کرد که جهت ساخت آینده‌ای بهتر از اخلاق نشر نیاز است در مرحله نخست به شفاف‌سازی فعالیت مدیران این حوزه پرداخته شود. چنین رویکردی نیز موجب می‌شود که شفافیت و عدالت در عزل و نصب‌ها، بودجه‌ها و قراردادهای پژوهشی، به‌طور کلی، عدالت در اجرای قوانین سازمان‌ها حاکم باشد. همچنین با سیاست‌زدایی و سلیقه‌زدایی از پژوهش، زمینه شفاف‌سازی سازوکارهای مهره‌های پژوهشی را فراهم می‌آورد. همان‌گونه که در مطالعه «ادیب، فتحی‌آذر و مولاقلقاجی» (۱۳۹۴) به مؤلفه فقدان مدیریت در نظام آموزشی به‌عنوان عامل زمینه‌ساز تخلفات در حوزه پژوهش‌های آموزش عالی اشاره شده است. افزون بر این، در پژوهش «مردانی» (۱۳۹۷) سطح شفاف‌سازی پژوهش به‌عنوان عاملی مؤثر بر رخداد سوء رفتارهای علمی معرفی شده بود.

«رویکرد خودکنترلی در میان کنشگران نظام پژوهشی» که در لایه جهان‌بینی و سطح سازمانی قابل تعریف است، از دیگر نیروهای پیشرانی است که اشاره به رویکرد کنترل خودکار و یا خودکنترلی و خودتنظیمی در میان مهره‌های پژوهشی دارد. همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، بسیاری از مؤلفه و کدهای اخلاقی زمانی قابلیت پیاده‌سازی توسط کنشگران پژوهشی خواهند داشت که از ابتدا و با فرهنگ‌سازی مناسب در درون این مهره‌های پژوهشی تثبیت شده باشند. لازم به ذکر است که اجتماعات و انجمن‌های علمی به‌عنوان حلقه‌های میانی

پژوهش، در این مسیر نقش تسهیل گر را خواهند داشت. این نکات نیز در مصاحبه شماره ۱۰ مورد توجه قرار گرفت:

«بنابراین آن‌ها [کشورهای خارجی] به این حدی رسیدن که خودشون دارن خودشون را کنترل می‌کنند [خودتنظیمی]. به خودشون اجازه نمیدن به خاطر مسائل فرهنگی وارد این مقوله‌های سوء رفتارهای علمی بشوند. ما باید این قوانین را در آن حدی ادامه بدیم که یواش یواش در جامعه تسری پیدا کنه و بنابراین، باعث بشه که پژوهشگران ما و اعضای هیئت علمی ما خودشون تعهد پیدا کنند که وارد سوء رفتارهای علمی نشوند».

در تأیید این نکته می‌توان به مطالعه «فراستخواه» اشاره کرد که نتایج آن نشان داد که توسعه اخلاق علم نه با پند و اندرز و نه با فرهنگ‌سازی بیرونی، بلکه از طریق کنش‌های ارتباطی خودیاران و هم‌کنشی‌های اجتماع علمی و بهره‌داران دانشگاهی و با شیوع و انتشار درون‌زا محقق می‌شود (۱۳۸۵). همچنین نتایج پژوهش «اجاقی» و همکاران بیانگر این موضوع است که هنجارها و ارزش‌های اخلاقی افزون بر فرهنگ‌سازی از بالا، به کمک الگوی‌های درون‌زاد در بستر فعالیت‌های خودجوش، انجمن‌های تخصصی و نهادهای حرفه‌ای مانند کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی رشد قابل ملاحظه‌ای خواهند داشت (۱۳۹۰).

از سوی دیگر، در عوامل حقوقی و اخلاقی نظام پژوهشی حاضر شاهد «وضعیت بی‌هنجاری در پژوهش» هستیم. این عامل که در سطح جهان‌بینی قابل تعریف است، اشاره به عادی‌سازی هنجارشکنی، قبح‌زدایی تخلفات پژوهشی و رواج قانون بی‌قانونی در نظام پژوهشی دارد. در چنین بستری از فرهنگ پژوهش، بسیاری از کنشگرانی که گرایش به سوء رفتارهای علمی دارند، بدون محدودیت‌های سازمانی و اجرایی دست به چنین بدرفتاری‌های علمی می‌زنند. این مسئله نیز از سوی مصاحبه‌شوندگان متعدد مطرح شده بود؛ از جمله:

«این تصور را ایجاد میکنه که خب حالا من اگر بخوام برنامه‌ریزی بکنم، برای حل این معضل فرهنگی، چندسال باید کار بکنم و روی تک‌تک مسائل فرهنگی کشور باید پیام کار بکنم [این مسئله باید ریشه‌ای حل شود] که مثلاً تقلب کردن بشه یک ضد ارزش، نه ارزش».

«یعنی قبح آن مسئله [بی‌اخلاقی] کاملاً ریخته شده است. از بین رفته است».

در مطالعه «عباس‌زاده» و همکاران اشاره شده است که عوامل متعددی زمینه‌ساز عادی شدن این بی‌هنجاری‌ها در پژوهش هستند؛ مانند کمیابی منابع برای نیل به موفقیت، عدم استقلال محققان، رقابت ناسالم، نقش فناوری‌های نوین مانند اینترنت، اعتماد بین شخصی ضعیف، مقایسه اجتماعی، تأثیر دوستان، نتیجه‌گرایی در آزمون‌های آماری، نبود امکانات و تجهیزات، و همکاری علمی ضعیف مؤسسات و سازمان‌های مربوط (۱۳۹۵). همچنین در این راستا «زمانی، عظیمی و سلیمانی» (۱۳۹۲) گزارش کرده‌اند که مؤلفه‌های عدم ترس از تنبیه و عادی شدن بی‌اخلاقی از عوامل تأثیرگذار بر سرقت علمی دانشجویان هستند. بنابراین، بایستی با پررنگ نمودن قبح و زشتی سرقت علمی همانند سرقت مادی در رسانه‌های ارتباط جمعی و از سوی افرادی که اثرگذاری بالایی در تغییر نگرش و تفکر مردم دارند، به پیشگیری از تخلفاتی چون سرقت علمی پرداخت.

بنابراین، هرچند در مسیر آینده ناشناخته‌های بسیاری وجود دارد، اما بایستی با اتخاذ تصمیم‌ها و راهبردهای به‌موقع و اجرای اقدامات لازم به‌ویژه از سوی سیاست‌گذاران سطح کلان، مسیر دستیابی به نظام پژوهشی اخلاق‌مدار را هموار نمود. از اقدامات ضروری می‌توان به اعطای استقلال کافی به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی اشاره کرد. در حال حاضر، بسیاری از آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های پژوهشی و آموزشی با نگاه به اهداف مختلف سیاسی و اقتصادی کشور تنظیم شده‌اند که این نگرش‌ها ناخودآگاه موجب اعمال فشارهایی بر عملکرد کنشگران پژوهشی شده و کیفیت آثار پژوهشی را تحت تأثیر قرار داده است. بنابراین، این انتظار وجود دارد که جهت حل مسائل گوناگون کشور، فعالیت‌های پژوهشی و دانشگاهی در بستری مستقل و به دور از جریان‌های سیاسی و رویکردهای اقتصادی باشند. در این میان می‌توان به نقش حلقه‌های میانی پژوهش مانند مراکز اطلاع‌رسانی، اجتماعات و انجمن‌های علمی و کتابخانه‌ها جهت رشد الگوهای درون‌زا و تفکرات خودتنظیمی میان پژوهشگران اشاره کرد. در چنین جریاناتی، فرهنگ پژوهش سالم به‌خوبی در نگرش و منش کنشگران علمی نهادینه و سهم قوانین تنبیهی و آئین‌نامه‌های حقوقی در فرایند کنترل و نظارت بر پژوهش‌ها کمتر خواهد شد و در ادامه، با چنین اقداماتی می‌توان شاهد رشد سواد اخلاقی جامعه علمی و در پی آن، افزایش پایبندی کنشگران پژوهشی به موازین اخلاق پژوهش و نشر بود.

در پایان، پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی با مطالعه‌ای تطبیقی، سیاست‌گذاری‌های پژوهشی جهت ترویج اخلاق‌مداری در کشورهای توسعه‌یافته و در

حال توسعه مورد ارزیابی قرار گیرند. همچنین می‌توان در پژوهشی دیگر، به طراحی مدل نقش آفرینی حلقه‌های میانی پژوهش مانند انجمن‌های علمی و یا کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به‌منظور ترویج اخلاق‌مداری در علم و پژوهش پرداخت.

قدردانی

از نظرات ارزشمند اعضای محترم پنل، مصاحبه‌شوندگان و داوران گرامی که در به‌ثمر رساندن پژوهش همکاری نمودند، سپاسگزاری می‌گردد. لازم به ذکر است که این اثر مستخرج از رساله دکتری است که تحت حمایت مادی معاونت پژوهش و فناوری «دانشگاه شهید چمران اهواز» و صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF) برگرفته از طرح شماره «۴۰۰۶۱۷۷» انجام شده است.

فهرست منابع

- اجاقی، رضوان، محمود کیوان آرا، مظفر چشمه‌سهرابی، و احمد پاپی. ۱۳۹۰. تحلیل آسیب‌شناسی تقلب و سرقت علمی: بر اساس یک تحقیق کیفی. *آموزش در علوم پزشکی* ۱۱ (۹): ۱۰۶۳-۱۰۷۳.
- ادیب، یوسف، اسکندر فتحی آذر، و سمیه مولا قلقاچی. ۱۳۹۴. مطالعه تجربیات اساتید و دانشجویان دانشگاه تبریز از توجه به اخلاق پژوهش: مطالعه‌ای پدیدارشناسانه. *راهبرد فرهنگ* ۸ (۲۹): ۱۴۹-۱۷۸.
- اسلامیان، حسن، و مرتضی مرادی دولیسکانی. ۱۳۹۸. شناسایی مؤلفه‌ها و نشانگرهای اخلاق پژوهش در آموزش عالی و واکاوی آن‌ها در منابع روش تحقیق فارسی. *نامه آموزش عالی* ۱۲ (۴۵): ۳۱-۶۷.
- اکرمی، فروزان، و زهرا بهادران. ۱۳۹۵. ملاحظیات اخلاقی در انتشار و کاربردی‌سازی نتایج تحقیق/اخلاق پزشکی ۱۰ (۳۷): ۸۱-۸۹.
- الستی، کیوان. ۱۴۰۰. مطالعه نقش دستورالعمل‌های مقابله با سوء رفتارهای علمی در سلامت علمی. *سیاست علم و فناوری* ۱۴ (۴): ۱۷-۳۲.
- بهمن‌آبادی، سمیه، طاهره جاویدی کلاته جعفرآبادی، و بختیار شعبانی ورکی. ۱۳۹۳. رعایت اخلاق پژوهش در رساله‌های دکتری؛ مورد مطالعه: گروه علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰. *راهبرد فرهنگ* ۷ (۲۵): ۱۲۹-۱۵۲.
- پورنقی، رؤیا، و مریم خسروی. ۱۳۹۹. شناسایی و دسته‌بندی بداخلاقی‌های علمی دانشجویان (مرور سیستماتیک). *اخلاق در علوم و فناوری* ۱۵ (۲): ۳-۱۴.
- پوروشسب، ساناز. ۱۳۹۷. آسیب‌شناسی و بررسی مقالات بین‌المللی سلب اعتبارشده ایرانی در پایگاه‌های اطلاعاتی اسکوپوس، گوگل اسکالر و ریسرچ‌گیت بین سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۷. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات* ۴ (۱۱): ۱۳۷-۱۵۶.

- ثابت، عباس، اردلان فیلی، علیرضا پویا، و امیرارسلان مجیدی. ۱۳۹۶. ارائه مدل پیش‌بین رعایت اخلاق پژوهش در بین دانشجویان. *اخلاق در علوم و فناوری* ۱۲ (۴): ۸۱-۸۸.
- چوپانی، حیدر، سید علی سیادت، و سعید رجایی پور. ۱۳۹۹. عوامل سازمانی مرتبط با سوء رفتار پژوهشی با تأکید بر اخلاق حرفه‌ای در پژوهش. *اخلاق در علوم و فناوری* ۱۵ (۱): ۷۱-۷۸.
- ختیفر، حسین، حامد بردبار، و فریبا فروغی قمی. ۱۳۹۰. تبیین مؤلفه‌های اخلاقی و فرهنگی در پژوهش. *معرفت اخلاقی* ۲ (۲): ۸۵-۱۰۴.
- خواستار، حمزه. ۱۳۸۸. ارائه روشی برای محاسبه پایایی مرحله کدگذاری در مصاحبه‌های پژوهشی. *روش‌شناسی علوم انسانی* ۱۵ (۵۸): ۱۶۱-۱۷۴.
- دخش، سارا. ۱۴۰۲. آینده‌نگاری اخلاق نشر در سیاست‌گذاری‌های نظام پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. رساله دکتری. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی. دانشگاه شهید چمران اهواز.
- ____، خادمی‌زاده، شهناز، عبدالحسین فرج‌پهلوی، و حمید فرهادی‌راد. ۱۴۰۲. مروری بر بایدها و نبایدهای سیاست‌گذاری اخلاق پژوهش در پرونده‌های علمی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات* ۳۴ (۲): ۱۵۱-۱۸۵.
- ____. ۱۴۰۳. سنجش میزان پایبندی به موازین اخلاق نشر: تحلیل انتشارات سلب اعتبارشده پژوهشگران ایرانی وابسته به وزارت عتف. *اخلاق در علوم و فناوری* ۱۹ (۱): ۸۱-۷۲.
- رجبعلی‌بگلو، رضا، علیرضا نثه‌الاسلامی، زهرا رجبعلی‌بگلو، و نادیا حاجی‌عزیزی. ۱۴۰۱. فرایند هم‌ترازخوانی و چالش‌های اخلاقی آن: آیا می‌توان به داوری اخلاقی امیدوار بود؟ *اخلاق در علوم و فناوری* ۱۷ (۲): ۱۶-۲۱.
- زمانی، بی‌بی‌عشرت، سیدامین عظیمی، و نسیم سلیمانی. ۱۳۹۲. شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر سرعت علمی دانشجویان دانشگاه اصفهان. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی* ۱۹ (۱): ۹۱-۱۱۰.
- عباس‌زاده، محمد، حسین بنی‌فاطمه، محمدباقر علیزاده اقدم، و علی بوداقی. ۱۳۹۵. عوامل زمینه‌ساز پایبندی به اخلاق پژوهش در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی: مورد دانشگاه تبریز. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی* ۲۲ (۱): ۷۵-۹۸.
- عبداللهی، حسین، مرتضی طاهری، سعید غیائی، محمدعلی نعمتی، و محمدرضا بابایی. ۱۳۹۷. الگوی ارتقای اخلاق پژوهش؛ شرایط، بسترها، راهبردها و پیامدها. *مدیریت اسلامی* ۲۶ (۴): ۱۳۵-۱۵۷.
- عنایت‌الله، سهیل، و ایوانا میلیویچ. ۱۳۹۵. *آینده پژوهی با روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها*. تهران: شکیب.
- فراستخواه، مقصود. ۱۳۸۵. اخلاق علمی رمز ارتقای آموزش عالی: جایگاه و سازوکارهای اخلاقیات حرفه‌ای علمی در تضمین کیفیت آموزش عالی ایران. *اخلاق در علوم و فناوری* ۱ (۱): ۱۳-۲۷.
- محمدی، یسوک. مترجم. ۱۳۹۰. *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌های مبانی، رویه‌ها و شیوه‌ها*. نوشته آنسلم استراس، و جولیتام کوربین. ۱۹۹۸. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مردانی، امیرحسین. ۱۳۹۷. طراحی مدل تبیین عوامل مؤثر بر سوء رفتار پژوهش در تحقیقات علوم پزشکی ایران. رساله دکتری. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران.

نصر، احمدرضا، حمیدرضا عریضی، محمود ابوالقاسمی، خسرو باقری، محمدحسین علامت‌ساز، محمدجعفر پاک‌سرشت، علی دلاور، علیرضا کیامنش، و غلامرضا خوی‌نژاد. مترجمان. ۱۳۹۳. روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی. نوشته مردیت دامین گال، جوئیس گال، و والتر بورگ. ۱۹۹۶. تهران: سمت.

نورمحمدی، ناهید، و فرحناز رستمی. ۱۴۰۰. واکاوی عوامل مؤثر بر رفتار بی‌اخلاقی پژوهشی در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه رازی. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی ۲۷ (۱): ۸۹-۱۱۶.

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. ۱۳۹۶. راهنمای کشوری اخلاق در انتشار آثار پژوهشی. بانک اطلاعات نشریات علوم پزشکی کشور (yun.ir/rsadd7 (دسترسی در ۱۴۰۰/۱۰/۵)

References

- Arda, B. 2012. Publication ethics from the perspective of PhD students of health sciences: a limited experience. *Science and Engineering Ethics* 18213-222 : (2) .
- Can, İ. H., & M. Honca. 2023. Awareness of scientific publication ethics in higher education. *International Journal of Ethics Education* 867-84 : (1) .
- Castillo-Montoya, M. 2016. Preparing for interview research: The interview protocol refinement framework. *Qualitative report* 21811-831 : (5) .
- Fouka, G., & M. Mantzorou. 2011. What are the major ethical issues in conducting research? Is there a conflict between the research ethics and the nature of nursing? *Health science journal* 5 (1): 3-14.
- Inayatullah, S. 2007. *The Causal Layered Analysis (CLA) Reader: theory and case studies of an integrative and transformative methodology*. Tapei: Tamkang University Press.
- Jacob, M. A. 2019. Under repair: A publication ethics and research record in the making. *Social studies of science* 4977-101 : (1) .
- Kamali, N., A. T. B. Abadi, & F. Rahimi. 2020. Plagiarism, fake peer-review, and duplication: predominant reasons underlying retractions of Iran-affiliated scientific papers. *Science and Engineering Ethics* 26 (6): 3455-3463.
- King, N., C. Horrocks, & J. Brooks. 2019. *Interviews in qualitative research*. London: Sage
- Kwon, I. H. 2020. Issues in Publication Ethics of Healthcare Informatics Research since 2010. *Healthcare informatics research* 26 (1): 78-79.
- Marco-Cuenca, G., J. A. Salvador-Oliván, & R. Arquero-Avilés. 2021. Fraud in scientific publications in the European Union. An analysis through their retractions. *Scientometrics* 126 (6): 5143-5164.
- Mardani, A., M. Nakhoda, & E. Shamsi Gooshki. 2020. Relationship among factors affecting research misconduct in medical sciences in Iran. *Accountability in Research* 27 (7): 417-443.
- Schroter, S., J. Roberts, E. Loder, D. B. Penzien, S. Mahadeo, & T. T. Houle. 2018. Biomedical authors' awareness of publication ethics: an international survey. *BMJ open* 8 (11): e021282.
- Son, W. J., & C. H. Yun. 2021. Consultation questions on publication ethics from 2016 to 2020 addressed by the Committee on Publication Ethics of the Korean Council of Science Editors. *Science Editing* 8 (1): 112-116.

Talari, K., & M. Goyal. 2022. Understanding the awareness of publication ethics among medical postgraduate trainees in India: A web-based survey. *Indian Journal of Rheumatology* 17 (Suppl 2): S357-S362.

Trigotra, S., S. Jaiswal, A. Mittal, & A. Bhardwaj. 2019. Impact of a Publication Ethics Orientation Program on the Knowledge and Attitude of Postgraduate Students of Health Sciences. *Journal of Clinical & Diagnostic Research* 13 (2).

سارا دخش

متولد سال ۱۳۷۰، دارای مدرک تحصیلی دکتری در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی از دانشگاه شهید چمران اهواز است. علم‌سنجی، ترجمان دانش، مدیریت دانش، اخلاق در پژوهش و فناوری اطلاعات، آینده‌نگاری و سیاست‌گذاری علم از جمله علایق پژوهشی وی است.

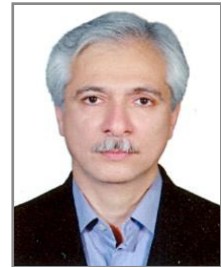
شهناز خادمی‌زاده

متولد سال ۱۳۵۹، دارای مدرک تحصیلی دکتری در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی از دانشگاه میسور هندوستان است. ایشان هم‌اکنون دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز است. مدیریت دانش، سیستم‌های اطلاعاتی، داده‌کاوی، ارزیابی و سیاست‌گذاری پژوهش از جمله علایق پژوهشی وی است.

عبدالحسین فرج‌پهلوی

متولد سال ۱۳۳۰، دارای مدرک تحصیلی دکتری در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی از دانشگاه نیوساتولز استرالیا است. ایشان هم‌اکنون استاد بازنشسته گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز است. مدیریت کتابخانه‌های دانشگاهی، مدیریت کیفیت، مدیریت دانش و فناوری اطلاعات از جمله علایق پژوهشی وی است.

حمید فرهادی‌راد

متولد سال ۱۳۴۹، دارای مدرک تحصیلی دکتری در رشته مدیریت آموزشی از دانشگاه تهران است. ایشان هم‌اکنون دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز است. ایشان از سال ۱۳۹۷ تا کنون مدیر دفتر نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت دانشگاه شهید چمران اهواز است.

مدیریت آموزشی، آموزش عالی و پژوهش‌های کیفی از جمله علایق پژوهشی وی است.